

Krótką historia Ugaritu w kontekście poematu *Kirta*

Tekst poematu *Kirta* powstał w konkretnym kontekście kulturowym, religijnym i historycznym w okresie późnego brązu (XIV wiek p.n.e.). Choć nie ma w nim mowy o Ugarit, to jednak został w języku ugaryckim zapisany i w ruinach Ugaritu odnaleziony¹. W oparciu o różne świadectwa można zarysować elementy kontekstu, które w większym lub mniejszym stopniu wpłynęły na formowanie się, a następnie zapis poematu.

Usytuowane nieopodal brzegu we wschodnim basenie Morza Śródziemnego miasto Ugarit², legło w gruzach w XII wieku p.n.e. pod naporem 'Ludów morza'³. Pozostawiło jednak po sobie bogatą spuściznę literacką, która jest świadectwem nie tylko kultury i religii samego Ugaritu, ale stanowi przyczynek do poznania kultury i religii szerszego obszaru obejmującego wybrzeże później zwane fenickim⁴, tereny określane później jako syryjskie oraz Kanaan, czyli późniejszy Izrael. Ten cały obszar odtąd będzie zwany w niniejszym opracowaniu regionem syro-palestyńskim.

1. Wykopaliska i stanowiska

Tekst poematu odnaleziono dzięki wykopaliskom w miejscu, gdzie znajdowało się starożytne Ugarit, które odkryto pod koniec lat dwudziestych XX wieku na wzgórzu określanym technicznie *tellem* i zwanym współcześnie Ras esz-Szamra czyli po polsku *Wzgórze fenkuła*. Wznosi się on około 20 metrów ponad otaczającą go równinę i obejmuje obszar ponad 20 hektarów. Tell jest otoczony przez dwa strumyki, dziś zwane Nahr Habayyed oraz Nahr ed-Delbe⁵, które na zachód od niego łączą się by wpaść razem do morza. Znajduję się on około 12 km od Latakii tam, gdzie obecnie zbliżają się do siebie granice Syrii, Libanu i Turcji. Leżące blisko kilometr od brzegu morza stanowisko charakteryzuje się wyjątkowo dobrym położeniem.

Istniejące w późnym brązie królestwo Ugaritu obejmowało teren wokół miasta,

1 Został znaleziony na akropolu, w domu Wielkiego kapłana ugaryckiego; na temat topografii Ugaritu zob. Yon, *The City of Ugarit at Tell Ras Shamra*, 74-87.

2 Yon, *The City of Ugarit at Tell Ras Shamra*, *passim*.

3 'Ludy Morza' to wieloetniczni członkowie migracji, która na początku XII wieku p.n.e. przybyła z okolic basenu Morza Egejskiego na Bliski Wschód i dotarła aż do Egiptu; Zob. Niesiołowski-Spano, *Dziedzictwo Goliata*, 33-38; Astour, *New Evidence on the Last Days of Ugarit*, 253-258.

4 Na temat relacji Ugaritu z Fenicją pisał m.in. Xella, *Ugarit et les Phéniciens. Identité culturelle et rapports historiques*, 239-266.

5 Por. Yon, „Ugarit”, 698.

pokrywający się z obszarem obecnej prowincji (arab. *mohafazat*) Latakia⁶. Rozciągało się ono od gór Aqra (ugar. Şaponu; łac. Mons Casius⁷) na północy po region Jable na południu. Od zachodu było ono ograniczone Morzem Śródziemnym, a od wschodu górami Ansariyeh (górami Alaouickimi).

Grupa archeologów w roku 1928 wprawdzie odkryła niedaleko od morza istnienie cmentarza z grobami zawierającymi przedmioty o różnej proveniencji⁸. Nieco dalej od brzegu, w odległości około 800 metrów, na szczycie *tellu*, ekipa odnalazła ruiny starożytnego miasta, a w nim między innymi wielki królewski pałac, datowany na drugie tysiąclecie p.n.e. Ale trzeba przyznać, że tę wyprawę archeologiczną, i w pewnym sensie odkrycie, zawdzięczamy lokalnemu rolnikowi wyznania alauickiego, Mahmedowi Mella az-Zirowi, który podczas orki natrafił na kamienny blok i wejście do starożytnego grobowca⁹.

Badania archeologiczne w Ugarit oraz w okolicy trwały aż do czasów wybuchu obecnego bliskowschodniego konfliktu na terenie Syrii. Do końca XX wieku była to francuska misja archeologiczna. Kierowali nią kolejno C. F.-A. Schaeffer (od 1929 do 1971 roku, z przerwą na okres wojny – 1939-1945 – i lata bezpośrednio po niej –1946-1948), Henri de Contenson (1972-1974), Jean Margueron (od 1975 do 1976)¹⁰, Marguerite Yon (od 1978 do 1998). Od 1999 roku misja stała się wspólnym przedsięwzięciem syryjsko-francuskim, a współkierują ją Yves Calvet i Bassam Jamous.

Wykopaliska jakie zostały przeprowadzone dotyczą trzech stanowisk, czyli wspomnianego już wzgórza Ras Szamra, ‘portowej dzielnicy’ nad zatoką zwanej obecnie Minet el-Beida (ugaryckie *Mahadu*)¹¹ oraz oddalonego blisko 5 km od Ugaritu wzgórza Ras Ibn Hani (być może ugaryckie *Biruti*). Wykopaliska na tym ostatnim wzgórzu rozpoczęto w sposób nieprawidłowy w roku 1975, ale potem badania zostały do pewnego stopnia skorygowane. Również i na tym ostatnim wzgórzu odkryto fortyfikacje oraz pałace, a systematycznych prac podjęła się specjalna francusko-syryjska misja¹².

Podczas trzeciej kampanii archeologicznej w 1931 znaleziono tabliczkę z napisem *nqmd mlk ugrt*. W roku następnym w publikacji relacjonującej tę kampanię na łamach czasopisma

6 Yon, „Ugarit”, 698.

7 Łacińska nazwa być może nawiązuje do ugaryckiego terminu *ksi*, znanego również w innych językach semickich, a oznaczającego krzesło i tron - DUL, 456, ale też co mniej prawdopodobne może nawiązywać do terminu *ks*, który oznacza kielich lub puchar – DUL, 454-455.

8 Yon, „Ugarit”, 695.

9 Mrozek, „Ugarit (Ras Szamra)”, 11.

10 Yon, „Ugarit”, 695.

11 Astour, *Ma'hadu, the Harbor of Ugarit*, 113-127.

12 Por. Yon, „Ugarit”, 695-698; Mrozek, „Ugarit (Ras Szamra)”, 12.

Syria Charles Virolleaud sugerował, aby pierwsze słowo uznać za imię własne, następne powiązać z hebrajskim terminem król, a trzecie traktować jako toponim. A zatem całość inskrypcji w tłumaczeniu brzmiałaby: *nqmd*, król Ugaritu. Ugarit było znane z innych tekstów z okresu brązu. Najwcześniejsze świadectwo pochodzi z Ebla, i jest datowane na koniec trzeciego tysiąclecia p.n.e. O Ugaricie świadczyły też jednoznacznie teksty egipskie i dokumenty z archiwum w Mari (XIX i XVIII wiek p.n.e.), oraz późniejsze z Alalah i el-Amarna (XVI i XIV wiek). Jednak do czasu odkryć na wzgórzu Ras Szamra nie wiedziano, gdzie je lokalizować.

2. Historia osadnictwa

Czas zapisu poematu podobnie jak i innych tekstów przypada na ostatni niemal okres osadnictwa na tellu Ras Szamra, który ma za sobą bardzo długą historię bowiem był zamieszkały od VII tysiąclecia p.n.e. Już w epoce neolitu, który w rejonie syro-palestyńskim był okresem intensywnego osadnictwa, pojawiły się na nim grupy myśliwych, rybaków i pierwszych rolników. Na początku VI tysiąclecia p.n.e. na całym terenie odnotowuje się wprowadzenie nowych sposobów produkcji w rolnictwie, inwencji budowlanych w architekturze oraz zmian w tworzeniu naczyń. Był to dla Ras Szamra okres znaczącego rozwoju technicznego oraz wzrostu populacji¹³. W okresie przejścia do okresu chalkolitu (druga połowa V tysiąclecia p.n.e.) nastąpiła redukcja populacji, ale też pojawili się nowi osadnicy o cechach orientalnych. W pierwszej fazie chalkolitu (5250-4300 p.n.e.) Ras Szamra przynależało do kultury zwanej *Halaf*, odznaczającej dekorowaną ceramiką o wyjątkowej jakości.

Okres od końca V tysiąclecia i przez całe IV tysiąclecie nie był już tak pomyślny. Odznaczył się on powiązaniem z Mezopotamią i odpowiada okresowi, który tam jest określany jako *Ubaid*, zawdzięczający swój rozwój zastosowaniu miedzi.

Na początku trzeciego tysiąclecia poszerza się osiedle na tellu, a ono samo przybiera charakter miejski z niewielkimi uliczkami oraz strukturami obronnymi. Jest to okres zwany drugą falą urbanizacji Bliskiego Wschodu. Pierwsza fala urbanizacji tylko dotknęła teren, na którym później powstał Ugarit, bowiem dopiero podczas trzeciego tysiąclecia model urbanizacyjny wywodzący się z Mezopotamii był realizowany na wybrzeżu, a fala urbanizacyjna przebiegała z północy na południe i od wybrzeży oraz nawodnionych dolin aż po wyżyny i płaskowyże bardziej suche. Ostatnia faza wczesnego brązu to dla Ras Szamra

13 Yon, „Ugarit”, 698.

szybki rozwój metalurgii, a produkowany tam brąz służy zarówno do wyrobu broni, jak też narzędzi i do dekoracji. Trzeci okres wczesnego brązu to czas największego osadnictwa, tak z perspektywy zajętego terytorium jak i liczebności populacji. W połowie trzeciego tysiąclecia urbanizacja na omawianym terenie nie tylko objęła miasta nadmorskie jak Ugarit czy Biblos ale była realizowana nawet na terenach bardziej suchych. W tym też czasie dwa nadmorskie miasta Ugarit oraz Biblos zyskały znaczącą rolę. Ugarit z okresu wczesnego brązu odznaczał się znaczącymi rozmiarami i był pod koniec tego okresu prężnym centrum metalurgii brązu¹⁴.

Około 2200 roku p.n.e. miasto opustoszało na ponad jedno stulecie¹⁵ podobnie jak wiele innych miast ówczesnego Bliskiego Wschodu. Ten kryzys tak zwanej drugiej urbanizacji jest symbolizowany przez upadek Ur wyrażony również na sposób poetycki. Wpisuje się to w kryzys demograficzny oraz kulturowy, jaki dotknął cały teren 'syryjski' w okresie przejścia z brązu wczesnego do średniego¹⁶.

Znaczące przemiany nastąpiły na przełomie trzeciego i drugiego tysiąclecia, czyli u początków średniego brązu, gdy znaczącą rolę na tych terenach zaczęła odgrywać półkoczownicza ludność mająca związek z falą amorycką w Mezopotamii¹⁷. Na opuszczonym akropolu ugaryckim osiedliła się wtedy ludność specjalizująca się w metalurgii. W trakcie wykopalisk nie znaleziono jednak elementów architektury z początków tego osadnictwa. Dopiero na początku XIX wieku p.n.e. rozpoczyna się nowy okres rozwoju urbanistycznego (1900-1650 p.n.e.), który dla Ugaritu oznacza połączenie tradycji pochodzących z regionów nadmorskich, z tymi z Syrii wewnętrznej i z Mezopotamii. Miasto rozwinęło się wtedy na całej powierzchni tellu. Zbudowano w nim świątynie, pałace oraz struktury obronne. Podobieństwo z innymi centrami jak Ebla, Alalach czy Halab sprawia, że zalicza się ją do kultury paleosyryjskiej¹⁸.

Koniec średniego brązu (ok. 1600 p.n.e.) oraz pierwsza faza późnego brązu i okres amarneński (XV stulecie) pozostają nieznane, ale był to raczej czas burzliwy dla Ugaritu. Miasto zostało na jakiś czas opuszczone¹⁹. Zniszczenie nie było jednak całkowite, przetrwały bowiem świątynie na akropolu, i przetrwała też nazwa miasta. Przyjmuje się, że pomiędzy średnim a późnym brązem istnieje ciągłość struktur miejskich na terenach Bliskiego Wschodu, nawet biorąc pod uwagę krótkie okresy opuszczenia pewnych miast²⁰.

14 Liverani, *Antico Oriente*, 391.

15 Yon, „Ugarit”, 699.

16 Liverani, *Antico Oriente*, 391.

17 Van de Mieroop, *Historia starożytnego Bliskiego Wschodu*, 88-91.

18 Liverani, *Antico Oriente*, 392.

19 Yon, „Ugarit”, 699-670.

20 Liverani, *Antico Oriente*, 541.

Po latach ciemnych nastąpił znaczący rozwój miasta, które stało się centrum niewielkiego królestwa, wzbogaconego znacząco zarówno dzięki urozmaiconemu rolnictwu, jak i rzemiosłu odzieżowemu i metalurgicznemu²¹. Ten rozwój i pomyślność trwały od XV do początków XII wieku. W tym okresie, stanowiąc polityczne centrum małego 'królestwa', miasto było zależne w pierwszej fazie od Egiptu i Mitanni czyli Hurytów, a w drugiej od imperium Hetytów. Miasto Ugarit z okresu późnego brązu zajmowało teren około 25 hektarów, dominowało nad terytorium o powierzchni około 2000 km², a ludność tego państewka w okresie rozkwitu jest szacowana na 35-40 tysięcy²².

Po zniszczeniu i upadku²³ w XII wieku p.n.e. tell był zamieszkały sporadycznie do czasów rzymskich, ale nie był już on miejscem, posiadającym dla rozwoju kultury jakiegoś wyjątkowe znacznie.

Toponimem Ugarit określano przede wszystkim miasto na *tellu*, ale używa się go również na określenie królestwa, którego *tell* stanowił centrum. Ten toponim był znany już od połowy trzeciego tysiąclecia. Pierwszą świadectwo o nim zostało znalezione na tabliczce pochodzącej z około roku 2400 p.n.e. z syryjskiego miasta Ebla. Na liście toponimów pojawia się *Ug-ga-ra-at^{ki}* czyli jego akadyjska forma²⁴. Chociaż około 2200 roku p.n.e., a potem znów pod koniec średniego brązu miasto zostało opuszczone, to jednak toponim przetrwał.

3. Ugarit późnego brązu

Czas powstawania różnych tekstów ugaryckich i w tym poematu *Kirta* przypada na okres wyjątkowego rozwoju Ugaritu, który nastąpił w drugiej połowie późnego brązu, a zachowane archiwa pozwalają prześledzić przede wszystkim ostatnie dwa stulecia tej epoki (XIV i XIII)²⁵. Około 1360 roku lub około roku 1340 zniszczeniu uległy wcześniejsze archiwa znajdujące się w pałacu²⁶. Przetrwały zaś do naszych czasów archiwa, których początek można datować na czas panowania Nikmadda II. Jego panowanie daje się wpisać w ciąg poznanych od XIV wieku władców tego miasta. Bazując na danych z archiwów

21 Por. Liverani, *Antico Oriente*, 548.

22 Garr, *A Population Estimate of Ancient Ugarit*, 31-43.

23 Zob. Astour, „New Evidence on the Last Days of Ugarit”, 253-258.

24 Yon, „Ugarit”, 699.

25 Zob. Beckman, „Ugarit and Inner Syria During the Late Bronze Age”, 163-174.

26 Na temat archiwów zobacz też Whitt, *Archives and Administration in the Royal Palace of Ugarit*, *passim*.

ugaryckich oraz porównując z innymi źródłami opracowano spis chronologiczny władców Ugaritu. Powstały różne propozycje dotyczące datowania ich panowań, ale kolejność królów jest raczej powszechnie przyjmowana:

Ammisztamru I	?-1350
Nikmaddu II	1350-1315
Ar-Halba	1315-1313
Nikmepa	1313-1260
Ammisztamru II	1260-1235
Ibiranu	1235-1225/20
Nikmaddu III	1225/20-1215
Ammurapi	1215-1190/85 ²⁷

Poemat *Kirta* został napisany za panowania króla Nikmadda II, którego daty władania są dyskusyjne poczynając od 1370-1335²⁸ poprzez 1360-1330²⁹ do 1353-1318³⁰ i 1350-1315³¹. Również data pożaru jaki dotknął Ugarit w 10 roku jego rządów jest przesuwana. Można jednak wskazać, że druga połowa XIV wieku to czas spisania tekstu poematu. Równocześnie na czasy Nikmedda II przypadają kluczowe zmiany o charakterze geopolitycznym. To właśnie na jego władanie przypada znacząca cezura. Późny brąz w regionie syro-palestyńskim politycznie dzieli się na czas (ok. 1550-1350) dominacji egipskiej i huryckiej (Mitanni) oraz okres dominacji hetyckiej (ok. 1350-1184?)³². Ugarit znajdowało się w sferze dominacji hetyckiej od połowy XIV wieku p.n.e. aż do końca swego istnienia. Do końca epoki brązu (umownie około 1200 r. p.n.e.) istniał ukształtowany przez stulecia regionalny system polityczny³³, który wyłonił się wraz z początkiem późnego brązu (XVI wiek)³⁴. Ten system opierał się na relacjach „horyzontalnych” i „wertykalnych” pomiędzy państwami. Relacje „horyzontalne” odnosiły się do partnerskich relacji między państwami o

27 Zob. Singer, „A Political History of Ugarit”, 733; Liverani, *Antico Oriente*, 553 podaje nieco inną datację panowań przede wszystkim cofając koniec panowania Ammisztamru na rok 1370; inną chronologię przedstawia Marc Van De Mierop, *Historia starożytnego Bliskiego Wschodu*, 315, który wskazuje na rok 1354 jako koniec panowania wskazanego wyżej władcy, a w związku z tym przesuwa daty panowania jego następców o około 15-20 lat.

28 Liverani, *Antico Oriente*, 553.

29 Yon, „Ugarit”, 699.

30 Zob. Van De Mierop, *Historia starożytnego Bliskiego Wschodu*, 315.

31 Singer, „A Political History of Ugarit”, 731.

32 Zob. Lackenbacher, *Ugarit between Egypt and Hatti*, 194; Liverani, *Relaciones internacionales en el Proximo Oriente antiguo, 1600-1100 a.c., passim*; Liverani, „The Collapse of the Near Eastern Regional System at the End of the Bronze Age: The Case of Syria”, 66-73.

33 Zob. Zaccagnini, „The interdependence of the Great Powers”, 141-153.

34 Zob. Zaccagnini, „The interdependence of the Great Powers”, 141-153.

podobnej sile i randze, tymczasem „wertikalne” oznaczały podporządkowanie jednostek mniejszych i słabszych państwom potężniejszym.

Ugarit należało do makroregionu, który obejmował Anatolię, Syrię, Palestynę i Mezopotamię, ale było oddalone od centów decydujących o równowadze wielkich potęg. Mario Liverani stwierdza, że “cały okres późnego brązu odznacza się systemem równowagi regionalnej, specyficzną mozaiką złożoną z ograniczonej ilości potęg politycznych o średnich wymiarach”³⁵. Dlatego też należy przyjąć, że w ‘wielkiej’ polityce regionu Ugarit był raczej jej przedmiotem, a nie podmiotem. Wielki król wymagał od lokalnego władcy pełnej wierności, a za nią gwarantował opiekę, która dotyczyła zarówno spraw wewnętrznych Ugaritu, jak też wyrażała się ochroną wobec wrogów zewnętrznych³⁶. Ale Ugarit uczestniczył w polityce na skalę lokalną, w której skład wchodziły mniejsze państwa niższej rangi. Jak się wydaje wszystkie one swoją specyfikę oraz odrębność, a przy tym pełniły wyznaczoną im przez wielkie potęgi rolę. Takimi jednostkami politycznymi były Amurru, Katna, Kadesz, Sijannu, Nuhasze, Nija, Mukisz, Halab, Karkemisz oraz Asztata. Od połowy XIV wieku, czyli od czasu, gdy w Ugarit rekonstruowano i spisywano teksty po katastrofie z połowy stulecia, wszystkie one stanowiły element dominium hetyckiego. Były one usytuowane pomiędzy Eufratem na wschodzie, Kizzuwatną (góry Taurus) na północy, Morzem Śródziemnym na zachodzie oraz dominium egipskim i pustynią na południu.

Taka sytuacja wynikała z przemian do jakich doszło w XIV stuleciu. W pierwszym okresie późnego brązu bowiem Ugarit pozostawał pod wpływem egipskim, w sytuacji, kiedy terytorium późniejszych Syrii i Palestyny było zdominowane przez dwa mocarstwa, czyli Egipt oraz huryckie Mitanni. Teksty z el-Amarna i z archiwum Nikmadda II wskazują na fakt, że jego ojciec był podporządkowany faraonowi Amenofisowi. Ta dominacja nie była bezpośrednia bowiem to władca sąsiedniego Amurru, pozostający w sferze wpływów egipskich, narzucił Ugaritowi rodzaj protektoratu.

W połowie XIV wieku p.n.e. król Hatti, Suppilulimas, wyprawił się przeciwko Mitanni oraz jego wasalom. Podporządkował sobie Mitanni i równocześnie włączył Ugarit, Amurru i Kadesz w strefę swych wpływów poprzez zawarcie z nim traktatów³⁷. Ugarit, naciskany przez niewygodną bliskość nadmorskiego państwa Amurru, przechodzi za

³⁵ Liverani, *Antico Oriente*, 464. Przemiany jako zachodziły w tym systemie dotyczyły w pierwszym rzędzie zmian terytoriów kontrolowanych przez regionalne potęgi. Dobrze to ilustruje zestawienie map na stronie 463 publikacji Liveraniego.

³⁶ Liverani, *Antico Oriente*, 466-468.

³⁷ Van de Mieroop, *Historia starożytnego Bliskiego Wschodu*, 160.

panowania Nikmedda II ze strefy wpływów egipskich pod hetyckie³⁸ i pojawia się kwestia jakie prawa zastrzegł sobie król hetycki, jakich kompetencji udzielił władcy Karkemisz, a co pozostawił w gestii króla Ugaritu³⁹.

Za następcy Nikmedda to przejście zostaje sformalizowane traktatem pomiędzy królem ugaryckim i władcą hetyckim Mursilsem II. Późniejsze porozumienia jego następców dotyczą przede wszystkim drażliwego problemu uciekinierów, corocznego trybutu, norm, które określają obecność kupców ugaryckich na terytorium hetyckim, interesy hetyckie dotyczące handlu portowego w Ugaricie, porcie tranzytowym i cennym terminalu odpływania i przyływania (wybrzeże syro-palestyńskie, Cypr, Kreta, Egipt itd.) jak na to wskazują wyjątkowe wyposażenie wraku znalezione w Turcji w Ulu Burun w pobliżu Kaş. Pod koniec XIV wieku król Karkemisz przejął rolę przedstawiciela hetyckiej polityki w Syrii. W wielu przypadkach interweniował on w konfliktach mniejszych państw z ramienia Wielkiego króla hetyckiego.

Za panowania króla Nikmadda II został przebudowany pałac królewski, zostały uporządkowane archiwa, a władca nakazał kopiowanie tekstów literackich. Ugarit pod koniec późnego brązu było relatywnie zasobnym miastem czerpiącym zyski z handlu, w tym morskiego oraz z rzemiosła i rolnictwa. Jednak zdolności militarne Ugaritu były niewielkie, a jeden z władców Ibiranu starał się, aby nie uczestniczyć w wojnie po stronie hetyckiej. Pod koniec XIII stulecia p.n.e. za panowania Ammurapiego rozpoczął się ostatni okres istnienia królestwa. Najazd 'Ludów morza', który objął zarówno państwa na wybrzeżu, jak też imperium hetyckie, i sięgnął aż po Egipt, był niewątpliwie jedną z przyczyn upadku Ugaritu.

Ugarit późnego brązu zajmował teren całego tellu. Na miastem górował akropol z terenem świątynnym, tymczasem w zachodniej części miasta dominował królewski pałac. Układ architektoniczny Ugaritu późnego brązu można podzielić na kilka sektorów miejskich: akropol właściwy, akropol południowy, dolne miasto pod akropolem, centralny rejon rezydencjalny oraz kompleks pałaców⁴⁰. Niewątpliwie szczególnie znaczące obok pałacu królewskiego były świątynia Ba'la, świątynia Ila (wcześniej przypisywana Daganowi) oraz brama miejska. Ponadto w północno-zachodniej części miasta znajdowało się huryckie sanktuarium. To na terenie właśnie południowego akropolu znaleziono tabliczki z poematem *Kirta*.

Fortyfikacje miały kluczowe znaczenie na terenie płaskim, przyległym do morza, skąd

38 Astour „King Ammurapi and the Hittite Princess”, 103-108.

39 Zob. van Soldt, *Ugarit as a Hittite Vassal State*, 199.

40 Yon, *The City of Ugarit at Tell Ras Shamra, passim*.

mógł przybyć wróg. Dwa niewielkie potoki otaczające miasto nie gwarantowały bezpieczeństwa. Już w okresie średniego brązu Ugarit był otoczony wałami. Podobnie było w okresie późnego brązu. Niewiele ze struktur obronnych pozostało do naszych czasów i w trakcie wykopalisk znaleziono tylko niewielkie ich ślady.

Nie można opisać i analizować tak złożonego zjawiska jak miasto i niewielkie państwo Ugarit bez odniesienia do szeroko rozumianego kontekstu. Dla Ugaritu ten kontekst jest na początku geograficzno-polityczny albo inaczej geopolityczny.

4. Kontekst kulturowy Ugaritu

Oprócz kontekstu geopolitycznego znaczące są powiązania Ugaritu ze zjawiskami kulturowymi, obecnymi na Bliskim Wschodzie w czasie późnego brązu. Na fenomen kulturowy, z którym mamy do czynienia w Ugarit można patrzeć z wielu różnych punktów widzenia. Ugarytologia będąc dziedziną młodą z racji stosunkowo późnego odkrycia Ugaritu wykorzystuje metody wcześniej użyte przy badaniu podobnych zjawisk kulturowych. A takimi są w pierwszym rzędzie kultura Mezopotamii, następnie kultura kananejska⁴¹, a ponadto zjawisko specyficzne dla późnego brązu, czyli kultura pałacowa oraz kultura biblijna, która w niniejszym opracowaniu zostanie przeanalizowana w odrębnym rozdziale.

a. Na peryferiach kulturowych tradycji Mezopotamii

Nie można pominąć faktu, że wpływ Mezopotamii był znaczny nie tylko z perspektywy politycznej. *Kirta* jest świadectwem tego wpływu, chociaż z perspektywy geograficznej Ugarit był znacznie oddalony od wielkich mezopotamskich centrów, ale poprzez tzw. kulturę pałacową mocno powiązany z jej różnymi tradycjami. Odnosi się to w pierwszym rzędzie do piśmiennictwa i literatury oraz szeroko pojmowanej nauki. Te związki dotyczyły w pierwszym rzędzie aspektu duchowego i ideowego, ale dotyczyły również kultury materialnej w jej różnorodnych aspektach.

Początek późnego brązu odznaczył się z perspektywy kulturowej, na terenie Babilonii pod panowaniem Kasytów, zjawiskiem swego rodzaju ‘kanonizacji’ tekstów literackich, a ponadto standaryzacji języka akadyjskiego. Tak wypracowaną tradycję literacką z czasem przejęła Assyria i uczyniła elementem nie tylko swej kultury, ale również ideologii.

41 W rejonie zwanym później Syro-Palestyną.

Państwo średnio-asyryjskie z okresu późnego brązu nie było już tylko węzłem tranzytowym między południem mezopotamskim a peryferiami, ale stało się centrum świata zarówno w wizji ideologicznej jego władz, jak i w świetle ich mocarstwowych ambicji⁴². Geograficzny trójkąt asyryjski stał się rejonem akumulacji zarówno o charakterze demograficznym, jak i dóbr rolniczych oraz sieci powiązań o różnym charakterze. Średnio-asyryjskie państwo wypełniło pustkę polityczną, a posiadając siłę ekspansji opanowało tereny pobliskie kolonizując powtórnie miejsca, w których kiedyś tętniło życie. Sięgnęło też do kulturowego bogactwa, czyli do języka i kultury akadyjskiej. Ten splot możliwości ekonomicznych i demograficznych z jednej strony i kulturowych z drugiej sprawił, że imperium średnio-asyryjskie przyjęło rolę dominującą w regionie.

Z takiego mezopotamskiego dziedzictwa czerpały również tradycje literackie rozwijające się w Ugaricie. Ugaryckie teksty zredagowane w języku akadyjskim to w pierwszym rzędzie spisy, które można traktować jako rodzaj ówczesnych encyklopedii bowiem zawierały kompendium ówczesnej wiedzy. Znaleziono w Ugarit teksty literackie w języku akadyjskim jak epepeja o *Gilgameszu*. Prócz tego pojawiają się teksty wróżb, spisy dobrych i złych dni, przepowiednie oparte na badaniu zwierząt przeznaczonych do ofiarowania oraz zaklęcia. Nie brakuje też tekstów prawnych, typowych dla kultury mezopotamskiej. W archiwach Ugaritu znaleziono traktaty z Hetytami zredagowane po akadyjsku. Również w zachowanej korespondencji posługiwano się międzynarodowym językiem akadyjskim. Spośród listów o charakterze międzynarodowym zachowały się te od króla hetyckiego, od władcy Karkemisz, jak też od panujących na Cyprze, w Tyrze i Sydonie. Listy handlowe pochodzące z różnych stron Bliskiego Wschodu odkryto w wielu mieszkaniach prywatnych Ugaritu. Odnalezienie w Ugaricie tekstów akadyjskich z pewnością nie zaskakuje mając na uwadze znaczenie tego języka i posługiwanie się nim w kulturze, nauce i polityce. W części rezydencjalnej w trakcie wykopalisk wskazano na kilka 'prywatnych' rezydencji, odznaczających się czymś odróżniającym i odmiennym. I tak spośród nich wylicza się „dom z portykiem”, „dom alabastrów”, „dom twórcy brązów”, „dom Rapanu”, „dom Raszapabu”.

b. Ugarit w kontekście kultury kananejkiej

Pomimo, że Ugarit leżał poza terenem właściwym Kanaanu to jednak zwykło się go zaliczać do kultury kananejkiej, czyli fenomenu cywilizacyjnego, który powstał w rejonie syro-palestyńskim, na terenach peryferyjnych wobec obszarów wielkich potęg z tego okresu,

42 Por. Liverani, *Antico Oriente*, 577-601

czyli Egiptu. Asyrii i Hetytów. Wyodrębniła się ona i nabrała specyficznych kształtów w II tysiącleciu p.n.e., a następnie trwała przez znaczną część I tysiąclecia p.n.e. W tej kulturze pojawiają się elementy zaczerpnięte z wielkich tradycji starożytnego Bliskiego Wschodu. Co jednak warto jest podkreślić, posiada ona własne, odrębne i lokalne cechy. Stawia się też tezę o znaczącej jednorodności całego terytorium syro-palestyńskiego. Wzmacnia ją też bliskość etniczna ludności i znaczące podobieństwo językowe.

Kananejczycy to Semici zachodni zamieszkujący teren Syrii i Palestyny od II tysiąclecia p.n.e. W I tysiącleciu na omawianym terenie doszło do dyferencjacji i powstania odmiennych społeczności tak ‘państwowych’ jak i religijnych. Semici zasiedlili tereny Lewantu prawdopodobnie już w III tysiącleciu p.n.e., ale Kananejczykami nazywa się mieszkańców Syrii i Palestyny dopiero w II tysiącleciu p.n.e. Wszystko wskazuje na to, że istniały pomiędzy nimi różnice dialektalne, ale są zaliczani do jednej podgrupy językowej. Właśnie kryterium językowe oraz terytorialne stanowią podstawy do odróżniające ich od pozostałych ludów semickich, przede wszystkim od tych, którzy zamieszkiwali Mezopotamię. Przyjmując tezę, że Ugarit zamieszkiwała ludność różniąca się pochodzeniem etnicznym od pozostałych mieszkańców obszaru syro-palestyńskiego, w tym Kanaanu, należy jest stwierdzić jednak jego przynależność do wspólnego kręgu kulturowego⁴³.

Przekaz dotyczący Kananejczyków zawarty w tekstach biblijnych jest powiązany z faktem ich postrzegania przez biblijnych autorów jako wrogów wiary oraz kultu jahwistycznego. Biblijne podejście do nich jest nacechowane negatywnie w szczególności w związku z politeizmem religijnych jaki reprezentowali. Z perspektywy biblijnej Kananejczycy to mieszkańcy terytorium izraelskiego przed przybyciem Izraelitów oraz w trakcie izraelskiego podboju. Taka wizja jest oczywiście uproszczona i odzwierciedla późną koncepcję twórców tradycji biblijnych, a nie realną sytuację etniczno-religijną.

Kryzys z końcem późnego brązu, w następstwie którego doszło do załamania się istniejącego przez kilka wieków systemu społeczno-politycznego, nie pociągnęły za sobą całkowitego załamania kulturowego. Dokonały się jednak istotne zmiany bowiem znikły pałacowe centra władzy, a co za tym idzie zabrakło jednego z zasadniczych nośników kultury. Ale najazd ‘Ludów morza’ nie doprowadził do anihilacji dotąd istniejącej kultury. Koniec epoki brązu to czas przemian związanych ze zniszczeniem na różnych poziomach, ale to nie cezura, która oznaczałaby koniec kultury kananejskiej. I można postawić tezę, że to właśnie pewna ciągłość kulturowa jest kluczowym elementem, który łączy Ugarit z środowiskiem, w

43 Zob. Xella, „Ugarit et les Phéniciens. Identité culturelle et rapports historiques”, 239-266.

którym powstały najstarsze teksty Starego Testamentu⁴⁴.

Przynależność kulturowa Ugaritu to zagadnienie szczególne i do pewnego stopnia problematyczne. Jednak zamiast zadawać pytanie o przynależność Ugarit do kultury określanej jako kananejska, trzeba raczej zapytać na ile do tej kultury należał i w jakiej mierze tradycje duchowe i materialne Ugaritu ją odzwierciedlają i są w jakim stopniu są dla niej reprezentatywne. Biorąc pod uwagę kwestie archeologiczne, Ugarit sytuuje się na obszarze syro-palestyńskim. Niekiedy nawet jest nazywane miastem fenickim, co bardziej wynika z jego pozycji geograficznej, a nie realiów z historycznych. Ugarit mógł być co najwyżej miastem przedfenickim. A z takiej fenickiej perspektywy jego przynależność do kultury kananejskiej byłaby niewątpliwa⁴⁵.

c. Kultura pałacowa w Ugaricie jako kontekst powstania poematu

Narracja poematu rozgrywa się przede wszystkim na dworze królewskim co można potraktować jako wyraz kultury pałacowej, czyli wspólnego dla niemal wszystkich centrów władzy system wartości, stylu życia i kodu wzajemnych relacji społeczno-kulturowych, jakim odznaczał się blisko-wschodni świat późnego brązu. Nie tylko polityczne relacje tworzyły ten system. Jego istotnym elementem były także szeroko rozwinięte kontakty międzynarodowe. Kultura pałacowa miała z jednej strony charakter ponad-etniczny, a z drugiej elitarny. Była wspólna, a przynajmniej bardzo podobna, w różnych, nawet oddalonych od siebie, centrach. Ale równocześnie była ograniczona do grupy sprawujących władzę i spychała na marginesy szerokie rzesze nie posiadające dostępu do dóbr, którymi dysponował pałac⁴⁶.

Z jednej strony wzrastały dysproporcje w sferze zamożności i klasa dominująca oddalała się od ludności zależnej, ale z drugiej zacieśniane były relacje pomiędzy pałacami królewskimi. Łączyły je coraz silniej związki o charakterze handlowym, relacje osobiste i elementy kulturowe. Dzięki temu powstał wtedy pewien szczególny klimat powiązań elity i poczucie przynależności nie tyle do grupy etnicznej, lecz do elity wywodzącej się z różnych tradycji, ale stanowiących grupę rezydującą w różnych centrach, kierującą się podobnymi zasadami, dysponującą porównywalnym stanem bogactwa i posiadającą uzależnioną od siebie ludność 'służebną'. Powszechny w pałacach podziw dla koni i rydwanów, dla broni i ubiorów, dla biżuterii i perfum, sprawia, że niemal takie same produkty są obecne we wszystkich centrach. Trudno określić nawet niekiedy ich dokładne pochodzenie.

44 Por. Mrozek, „Ugarit (Ras Szamra)”, 31-32.

45 Por. Mrozek, „Ugarit (Ras Szamra)”, 32.

46 Liverani, *Antico Oriente*, 469.

Kontakty i wymiana dóbr nie były ograniczone jedynie do Bliskiego Wschodu, lecz sięgały aż po przestrzeń kulturową mykeńską oraz egejską⁴⁷, docierały do Egiptu, ale wydają się być nieco ograniczone w kierunku wschodnim. Elitarność wymian różnego rodzaju odróżnia ten system do sieci powiązań, w tym handlowych, z okresów wcześniejszych, wczesnego i średniego brązu. Ten system z późnego brązu bazowała bardziej na dworach królewskich spychając znane z okresów wcześniejszych małe i prywatne ‘firmach’ handlowych na margines. W miejsce sieci o naturze konkurencyjnej powstała sieć o charakterze monopolowym. I nie tyle chodzi tutaj o likwidację konkurencji, ale ma to wymiar bardziej ideologiczny, czyli wskazanie poddanym znaczenia elity i dworu na poziomie relacji zewnętrznych. W tej sieci powiązań można wskazać trzy zasadnicze podsystemy: system wymiany przesłań, system wymiany osób oraz system wymiany dóbr⁴⁸. Korespondencja oznaczająca wymianę przesłań była podporządkowana takim podsystemom jako małżeństwa między dynastyczne, wymiana specjalistów i wymiana darów⁴⁹.

Porozumiewano się w ramach kultury pałacowej zapisanym klinami w ramach systemu sylabicznego językiem akadyjskim. Był on używany powszechnie i dotarł aż na Cypr i do Egiptu nie wspominając terenów położonych w sąsiedztwie Mezopotamii. Akadyjski był używany jako język dyplomacji oraz handlu pomiędzy stronami używającymi wewnątrz swoich lokalnych języków. Doskonałym tego przykładem są teksty z El Amarna kierowane przez mieszkańców Kanaanu na dwór faraona w Egipcie. Można stwierdzić, kultura piśmienna była niezwykle ważnym, jeśli nie kluczowym, elementem wspólnej dla większości ośrodków miejskich Bliskiego Wschodu kultury pałacowej.

Z zagadnieniem kultury wiąże się również zagadnienie powiązań religijnych Ugaritu z innymi centrami starożytnego Bliskiego Wschodu. Kulturowe związki czy to z dominującymi centrami czy też z mniejszymi ośrodkami odzwierciedlają się również w religijny geografii Ugaritu. Przynajmniej na poziomie teonomii to zjawisko jest wyjątkowo widoczne. Dotyczy ono w pierwszym rzędzie semickich imion bóstw z kręgu zachodniego, czyli kananejczyków, Hebrajczyków, Fenicjan oraz ludności zamieszkałej tereny później Syrii oraz Zajordania.

47 Zob. Yon, „A Trading City: Ugarit and the West”, 192-193.

48 Liverani, *Antico Oriente*, 470-471; Uberti, *Wprowadzenie*, 116.

49 Por. Liverani, *Antico Oriente*, 470.

Podsumowanie

Zachowany na tabliczkach zapis poematu *Kirta* pochodzi z drugiej połowy okresu brązu najpewniej z ostatnich dziesięcioleci XIV wieku p.n.e. Są też propozycje, aby przesunąć na datację na następny wiek. Był to okres dominacji hetyckiej, mniejszych wpływów politycznych Asyrii i Egiptu oraz upadku państwa hurycckiego Mitanni. Sami zaś Huryci byli nadal obecni w regionie i ta najczęściej jako najemni wojownicy. Zostało zaproponowane, że imię *Kirta* jest pochodzenia właśnie hurycckiego, a w innym poemacie pojawia się postać najemnego wojownika *Jatipana*. Pomimo mniejszych wpływów politycznych ze strony Asyrii i Egiptu ich wpływu kulturowe był wciąż znaczące, a sam język akadyjski był traktowany jako międzynarodowy i dyplomatyczny. Klinowy system zapisu był nie tylko znany, ale stanowił podstawy piśmiennictwa.

Poemat został zapisany, gdy Ugarit przynależał do utrwalonego od kilku wieków systemu relacji politycznych, kulturowych i społecznych niezależnych od tego, kto w danym czasie przewodził w tym systemie. Ugarit nie należał do najważniejszych graczy w tym systemie, ale stanowił jego drugorzędny element. Był jednak ściśle weń włączony.

Ugarit, niezależnie od klasyfikacji języka ugaryckiego, przynależał do zachodniej tradycji semickiej i na różne sposoby był związany z kulturą kananejską Syro-Palestyny końca II tysiąclecia p.n.e.

Niewielkie królestwo Ugaritu o drugorzędnym charakterze dysponowało relatywnie dość bogatą stolicą. Ugarit w omawianym okresie było królestwem mniejszym terytorialnie od sąsiedniego Amurru, znacząco słabszym od hetyckiego Karkemisz. Okazało się jednak, że obecnie jest niezwykle ważnym stanowiskiem archeologicznym, ponieważ wykopaliska odsłoniły pałac królewski, archiwa dyplomatyczne, epistolarne, prawne i administracyjne, które stanowią podstawowe źródło historii o społeczności Syrii tego okresu. Dzięki wykopaliskom ukazały się świątynie i 'biblioteki', dzielnice mieszkalne, fortyfikacje, groby oraz dzielnica portowa. Wszystko to sprawia, że Ugarit obecnie jest najlepiej znanym miastem z późnego brązu w całym regionie.